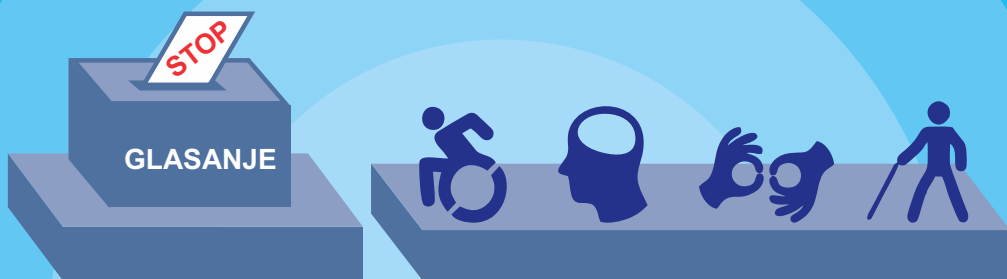

Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u Srbiji

Predlozi za unapređenje izbornih prava osoba sa invaliditetom

Predlozi za unapređenje izbornih prava osoba sa invaliditetom

Decembar 2016. godine

Predlozi za unapređenje izbornih prava osoba sa invaliditetom**Autorke:**

Sofija Mandić

Sanja Nikolin

Gordana Rajkov

u saradnji sa Nacionalnom organizacijom osoba sa invaliditetom Srbije i Radnom grupom za izborne reforme projekta

Izdavač

Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije

Beograd, Milenka Vesnića 3

e-mail: office@cilsrbija.org

Za izdavača

Gordana Rajkov, direktorka projekta

Lektura

Mimica Živadinović

Dizajn

Ljupko Tomanić

Svetislav Marjanović

Suzana Đorđević

Štampa

Print-UP doo Leskovac

Tiraž

100

Beograd, 2016.

Publikacija je štampana u okviru projekta "Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u Srbiji". Izrada ove publikacije omogućena je uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Za sadržaj ove publikacije odgovoran je Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije sa partnerskom organizacijom NOOIS, koji ne mora nužno odražavati stavove USAID-a ili Vlade SAD-a.

SADRŽAJ

Uvod	4
Zašto je važno uključivanje osoba sa invaliditetom u političke procese?	4
Kako je sada?	6
Kako bi trebalo da bude?	7
O ovoj publikaciji	8
1. Pravni osnov i utemeljenje za učešće OSI u odlučivanju - ravnopravnost i zabrana diskriminacije	9
2. Praktični predlozi promena u zakonima, pravilima i procedurama	12
2.1 Fizička pristupačnost biračkih mesta	12
2.2 Komunikacijska i informaciona pristupačnost biračkih mesta i biračkog procesa	16
2.3 Glasanje van biračkog mesta	19
2.3.1 Glasanje od kuće	19
2.3.2 Glasanje poštom	24
2.3.3 Glasanje prema mestu prebivališta/boravišta	26
2.4 Uključivanje osoba sa intelektualnim invaliditetom u izborni proces	28
2.5 Informisanje o izbornom procesu	32
2.6 Podaci o broju izašlih osoba sa invaliditetom na izbore; politički posrednici kao uslov za priznavanje biračkog prava	36
Pojmovnik	38

Uvod

Zašto je važno uključivanje osoba sa invaliditetom u političke procese?

Osobe sa invaliditetom tradicionalno retko učestvuju u političkim procesima i procesima odlučivanja što je, između ostalog, posledica dugogodišnjeg postojanja medicinskog pristupa invalidnosti u kome osobe sa invaliditetom predstavljaju samo objekat u čije ime se donose odluke koje se tiču života osoba sa invaliditetom.

Istraživanja su pokazala da među pojedincima i organizacijama osoba sa invaliditetom postoji stav da one ne treba da se bave politikom. Čak i ako prihvatimo ovaj stav, politika se svakako bavi nama jer donosi mere i zakone koji direktno utiču na naše živote, nezavisno od toga da li mi u tome učestvujemo ili ne. Stoga je neobično važno da osobe sa invaliditetom shvate da imaju pravo i da treba da učestvuju u procesima odlučivanja i donošenja politika, jer ako prepustimo drugima da donose odluke o našim životima i dalje ćemo ostati samo objekti „brige“ drugih o nama, bez mogućnosti da sami izrazimo svoje potrebe i predložimo načine na koji one mogu da se zadovolje.

Pitanje učešća osoba sa invaliditetom u politici prepoznato je kao jedno od načela i u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom, koja traži od država članica da tesno sarađuju i aktivno uključuju osobe sa invaliditetom, uključujući i decu sa invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u kreiranju politika i u drugim procesima odlučivanja, uključujući i pitanja koja se tiču osoba sa invaliditetom.

Jedan od prvih načina političkog uključivanja osoba sa invaliditetom jeste naše uključivanje u izborne procese i ostvarenje naših osnovnih građanskih prava da biramo i budemo birani. U ovom procesu, kao i mnogim drugim situacijama, postoje brojne prepreke. Stoga, ova publikacija ukazuje na neke od mogućnosti i predloga kako možemo unaprediti ostvarenje izbornih prava osoba sa invaliditetom.

Ovi praktični predlozi su izrađeni u konsultaciji sa sledećim relevantnim organizacijama osoba sa invaliditetom u Srbiji koje predstavljaju i zastupaju interese i prava različitih grupa OSI: Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom Srbije koja predstavlja savez organizacija OSI koje deluju širom Srbije, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije, Gradska organizacija gluвих Beograda, Savez udruženja za samostalno kretanje i obuku pasa vodiča za osobe sa invaliditetom "Beli štap", Udruženje za reviziju pristupačnosti, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom. U izradu predloga su bile uključene i organizacije koje se bave procesima demokratizacije i praćenjem izbora - Centar za slobodne izbore i demokratiju, Evropski pokret u Srbiji i Srbija u pokretu, kao i predstavnici Republičke izborne komisije, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i Vladinog Tima za smanjenje siromaštva.

Unapređenje izbornog procesa za osobe sa invaliditetom je moguće - o tome govore i pozitivni primeri na izborima 2016. godine. Tada je, zahvaljujući posebnim obrazloženjima Republičke izborne komisije, a koje su predložile organizacije koje su učestvovala u izradi ove publikacije, bilo omogućeno glasanje uz korišćenje faksimila i izlaska na biračko mesto uz pomoć psa vodiča. Smatramo da ovi pozitivni primeri ukazuju na to da, podjednako uspešno, mogu biti otklonjene i preostale prepreke u izbornom procesu za osobe sa invaliditetom.

Direktorka projekta "Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u Srbiji"

Gordana Rajkov

Kako je sada?

Osobe sa invaliditetom (OSI) imaju pravo da biraju i da budu birane na demokratskim izborima, ravnopravno. Uprkos tome, OSI retko učestvuju u izborima. Političke partije ne ulažu dovoljne napore da privuku glasove OSI. Žene i muškarci sa invaliditetom su isključeni iz političkog odlučivanja iz razloga koji samo doprinose dubljem ukorenjivanju isključenosti.

Uspostavljena izborna pravila, u manjoj ili većoj meri nas, građane i građanke sa invaliditetom, sprečavaju da se politički angažujemo - kao kandidati, birači, ili u sprovođenju izbora. Naša isključenost iz izbornog procesa prožima gotovo sve njegove faze: od informisanja o važnim izbornim pitanjima i izbornim programima, preko nepristupačnih biračkih mesta, poteškoća u glasanju od kuće i sputanosti biračkim pravilima na izborni dan.

Vremenom, takva nezainteresovanost izbornog sistema za naš glas izaziva odgovarajuću reakciju: ne učestvujemo u političkom životu, uvereni da ne možemo ništa da promenimo. Na dan glasanja, ostajemo kod kuće i prepuštamo drugima da odlučuju u naše ime. Kada nas nema ni među kandidatima, ni na biračkim mestima, ni među donosiocima odluka, lakše nas je zaboraviti i u javnim politikama, uključujući i izborna pravila i procedure. Kada se na naše glasove ne računa, onda su biračka mesta pristupačna ako je moguće, ili u određenoj meri.

Neki od nas su delimično ili u potpunosti lišeni poslovne sposobnosti i prava glasa, iako postoje i drugačiji pristupi ovom pitanju u drugim zemljama. Pretpostavke na kojima počiva ograničavanje ljudskih prava treba stalno preispitivati.

Podsticanje informisane, angažovane i pune uključenosti svih birača, uključujući i one sa invaliditetom jeste osnovni posao svake demokratije i svih institucija koje podržavaju slobodne izbore.

Kako bi trebalo da bude?

Osobe sa invaliditetom imaju pravo da glasaju po svom izboru i da to učine pod podjednako pristupačnim uslovima kao i svi drugi građani. Omogućavanje korišćenja ovog prava je pitanje ostvarivanja osnovnih prava koja pripadaju svim ljudima, bez izuzetka i dodatnih uslova. Prihvatanje OSI kao ravnopravnih i podjednako vrednih članova zajednice je ono što često nazivamo transformacijom osoba sa invaliditetom iz pacijenata u građane ili primenom socijalnog umesto medicinskog modela invaliditeta. U socijalnom modelu invaliditeta koji je Srbija prihvatila u svom pravnom okviru, društvo osobu sa invaliditetom posmatra kroz njene sposobnosti i znanja, kroz ono što ona može, a ne kroz ono u čemu je invaliditet sprečava.

Gledano iz tog okvira oličenog u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom koju je Republika Srbija ratifikovala, prepreke pristupačnosti i učešću osoba sa invaliditetom u izbornom procesu jesu nametnute, a ne prirodne, prepreke koje nosioci institucionalnih obaveza i nadležnosti moraju u kontinuitetu i sistematično da otklanjaju u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom.

Većim učešćem u izbornom procesu OSI će osnažiti političke aktere da bolje i efikasnije odgovaraju na potrebe i probleme ove po brojnosti značajne društvene grupe. Procene brojnosti osoba sa invaliditetom u opštoj populaciji variraju i to najviše u zavisnosti od metodologije koja je korišćena u prikupljanju podataka. Prema procenama Svetske zdravstvene organizacije, OSI čine oko 15% svetskog stanovništva. Zemlje Evropske unije često govore da je 20-25% populacije zemalja članica pogođeno nekim oblikom invaliditeta. U Srbiji se podaci o broju osoba sa invaliditetom, njihovom statusu i socijalnom položaju ne prikupljaju kontinuirano, niti na osnovu utvrđenih pokazatelja.¹ Podaci iz popisa stanovništva 2011. godine tako procenjuju da u Srbiji živi oko 8% osoba sa invaliditetom, ali je ovaj broj utvrđen

¹ Milan M. Marković (2016) Osobe sa invaliditetom u Srbiji, Republički zavod za statistiku

isključivo prilikom popisa i na osnovu prijave ispitanika o poteškoćama koje se mogu kvalifikovati kao invaliditet. Pritom, ovi podaci su stari preko pet godina. Potrebno je napomenuti da je ozbiljna razlika u procenjenom broju OSI u Srbiji, u odnosu na zemlje Evropske unije i globalne procene Svetske zdravstvene organizacije posledica upravo različitog načina prikupljanja podataka.

O ovoj publikaciji

Publikacija "Predlozi za unapređenje izbornih prava osoba sa invaliditetom" teži da ukaže na neiskorišćene mogućnosti u našem društvu - kako pružanje formalnih garancija, tako i stvarnih šansi za uključivanje osoba sa invaliditetom u izborni proces i procese odlučivanja. Jaz koji postoji između garantovanih prava i prepreka u njihovom ostvarivanju ovde nastojimo da otklonimo konkretnim predlozima.

Publikacija je prevashodno namenjena Republičkoj izbornoj komisiji, parlamentarnoj Radnoj grupi za osnaživanje osoba sa invaliditetom, političkim partijama i drugim donosiocima odluka i učesnicima u izbornom procesu.

1. Pravni osnov i utemeljenje za učešće OSI u odlučivanju - ravnopravnost i zabrana diskriminacije

Ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u svim društvenim sferama, pa i izbornoj, garantovano je brojnim domaćim i međunarodnim pravilima. Ove garancije su ponikle na temeljima² koje je ustanovila Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija koja priznaje da su sva ljudska bića slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Deklaracija zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu³ i uspostavlja pravilo o ravnopravnom učešću svih građana u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje - neposredno ili preko slobodno izabраних predstavnika⁴.

Ove tri ideje - o ravnopravnosti svih ljudi, zabrani diskriminacije i pravu na učešće u javnim poslovima - dalje su razrađeni Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom⁵, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, Evropskom socijalnom poveljom, dok su najznačajnija domaća pravila sadržana u Ustavu Srbije, Zakonu o zabrani diskriminacije i Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Najvažnije odredbe i garancije koje možemo pronaći u ovim izvorima su predstavljene u Tabeli 1.

² Član 1

³ Član 2

⁴ Član 21

⁵ Potvrđena u Srbiji 2009. godine

Tabela 1 Najvažnije garancije ravnopravnosti osoba sa invaliditetom

MEĐUNARODNI IZVORI	
Pravni akt	Garantovana prava
Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima	Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.
	Svatom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti.
	Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko slobodno izabраних predstavnika.
Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima	Svaki građanin, bez ikakvog razlikovanja i bez nerazumnih ograničenja, ima pravo i mogućnosti: a) da učestvuje u vođenju javnih poslova, bilo neposredno bilo preko slobodno izabраних predstavnika; b) da glasa i da bude biran na povremenim ispravno održanim izborima, uz jednako i opšte biračko pravo, sprovedenim tajnim glasanjem, kojim se obezbeđuje slobodno izražavanje volje birača; c) da mu, pod opštim uslovima jednakosti, bude dostupna javna služba u njegovoj zemlji.
Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom	Osobe sa invaliditetom mogu efikasno i potpuno da učestvuju u političkom i javnom životu ravnopravno kao i drugi, neposredno ili preko slobodno izabраних predstavnika, uključujući pravo i mogućnost da osobe sa invaliditetom glasaju i budu birane.
Evropska konvencija o ljudskim pravima	Svako pravo koje zakon predviđa ostvarivaće se bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao npr. polu, rasi, boji kože, jeziku, veroispovesti, političkom i drugom uverenju, nacionalnom ili društvenom poreklu, povezanosti s nacionalnom manjinom, imovini, rođenju ili drugom statusu.
Evropska socijalna povelja	Osobe sa invaliditetom imaju pravo na nezavisnost, socijalnu integraciju i puno učešće u životu društvene zajednice.

DOMAĆI IZVORI	
Pravni akt	Garantovana prava
Ustav Srbije	Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.
	Svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obavještan o pitanjima od javnog značaja i sredstva javnog obavještanja su dužna da to pravo poštuju.
	Svaki punoletan, poslovno sposoban državljanin Republike Srbije ima pravo da bira i da bude biran.
	Građani imaju pravo da učestvuju u upravljanju javnim poslovima i da pod jednakim uslovima stupaju u javne službe i na javne funkcije.
Zakon o zabrani diskriminacije	<p>Diskriminacija osoba sa invaliditetom postoji ako se postupa protivno načelu poštovanja jednakih prava i sloboda osoba sa invaliditetom u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života.</p> <p>Diskriminacija na osnovu invaliditeta predstavlja težak oblik diskriminacije ukoliko se njome izaziva i podstiče neravnopravnost, mržnja i netrpeljivost ili ako je vrše organi javne vlasti i u postupcima pred organima javne vlasti.</p> <p>Svako ima pravo na jednak pristup objektima u javnoj upotrebi, u skladu sa zakonom.</p> <p>Svako ima pravo na jednak pristup i jednaku zaštitu svojih prava pred sudovima i organima javne vlasti.</p> <p>Diskriminatorско postupanje službenog lica, odnosno odgovornog lica u organu javne vlasti smatra se težom povredom radne dužnosti.</p>
Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom	Diskriminacija osoba sa invaliditetom od strane organa javne vlasti obuhvata uskraćivanje prava osobi sa invaliditetom i vođenje postupka ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom na način koji faktički onemogućuje ili znatno otežava ostvarenje prava.

2. Praktični predlozi promena u zakonima, pravilima i procedurama

2.1 Fizička pristupačnost biračkih mesta

Jedan od osnovnih preduslova samostalnog glasanja je mogućnost fizičkog pristupa izbornom procesu. Prema podacima izbora održanih u aprilu 2016. godine, oko 60% biračkih mesta u Srbiji nije fizički pristupačno, uprkos preporuci da će se pri određivanju izbornih mesta voditi računa o njihovoj pristupačnosti⁶. Podatak o pristupačnosti biračkih mesta koji je dostupan javnosti prvi put od uvođenja višestranačkog sistema u Republici Srbiji, potvrđuju uzorci dve nezavisne posmatračke misije - Centra za demokratiju i slobodne izbore (CeSID)⁷ i "Građani na straži"⁸, na preko hiljadu biračkih mesta. U prvom uzorku je utvrđena fizička nepristupačnost na 62% uzorka, dok je u drugom slučaju utvrđeno da je 59% biračkih mesta nepristupačno⁹. CeSID je takođe utvrdio i da su pristupačna mesta uglavnom u urbanijim sredinama i javnom vlasništvu, dok su biračka mesta u ruralnim sredinama koja nisu u javnom

⁶ Član 48, stav 4. Uputstva za sprovođenje izbora za narodne poslanike narodne skupštine, raspisanih za 24. april 2016. godine

⁷ Uzorak je reprezentativan i stratifikovan, obuhvatio je 652 biračka mesta i uključio 703 posmatrača

⁸ CRTA posmatračka misija "Građani na straži" je 24. aprila 2016. godine pratila vanredne parlamentarne izbore na teritoriji cele Srbije. Na dan izbora, CRTA posmatračka misija "Građani na straži" imala je 900 akreditovanih i obučениh kratkoročnih posmatrača raspoređenih na osnovu slučajnog i reprezentativnog uzorka na 450 biračkih mesta, kao i 34 mobilna tima koja su posmatrala izborna dešavanja van biračkih mesta u svim okruzima u Srbiji.

⁹ Preliminarni izveštaj o monitoringu izbornog dana, Građani na straži

vlasništvu uglavnom nepristupačna. Međutim, kako su osnovni zadaci ovih posmatračkih misija bili praćenje drugih vidova regularnosti glasanja, dobijeni rezultati se mogu smatrati čak i optimističnijim od realnih. Naime, posmatrači nisu bili posebno obučeni za uočavanje nepristupačnosti, već su na osnovu kratke liste za proveru¹⁰, slobodnom procenom davali odgovor da li je konkretno biračko mesto pristupačno ili ne. Mogući odgovori subili "da" ili "ne", bez mogućnosti dodatnih opisa i nijansiranja stanja. Zbog toga ovi podaci mogu biti samo dobra polazna osnova za dalje ispitivanje uslova u kojima glasaju (ili ne glasaju) osobe sa invaliditetom. Za detaljniji opis potrebno je da posmatrači pristupačnosti budu detaljno informisani i obučeni za ovaj posao, da pristupačnost bude centralna tema posmatranja (ili jedna od centralnih), kao i da procena pristupačnosti uključi i nefizičke oblike invalidnosti. Empirijski podaci organizacija osoba sa invaliditetom potvrđuju nalaze da je većina biračkih mesta u Srbiji nepristupačna, što predstavlja nepremostivu prepreku za samostalno glasanje osoba sa invaliditetom i u sukobu je sa instrukcijama navedenim u Uputstvu za sprovođenje izbora kao i propisa kojim se zabranjuje diskriminacija.

Fizička pristupačnost - predložene promene

Kako bi se unapredila fizička pristupačnost biračkih mesta, potrebno je da ovo pitanje bez ikakve prepreke bude regulisano Uputstvom za sprovođenje izbora koje uoči svakih izbora usvaja Republička izborna komisija. Naime, trenutna formulacija (pristupačnost biračkog mesta "po mogućnosti") ne odražava na zadovoljavajući način princip nediskriminacije i ravnopravnosti i otvara mogućnost dobrovoljnog ispunjenja ovih principa, ne i njihove obaveznosti. Smatramo da je ovakvu prepreku potrebno ukloniti, onemogućiti određivanje nepristupačnih objekata (ili delova objekata) za biračko mesto. Smatramo da pre odabira fizički pristupačnih biračkih mesta, lokalne uprave od Republičke izborne komisije treba da budu upućene na tehničke propise koji

¹⁰ CeSID je postavio pitanje: Da li je biračko mesto bilo pristupačno za osobe sa invaliditetom (rampa, lift, podizna platforma)?

postavljaju kriterijume fizičke pristupačnosti u Srbiji, kao i da osnovne zahteve pristupačnosti treba istaći u Uputstvu (pogledati Predlog 1). Takođe, pitanje obavezne pristupačnosti biračkih mesta trebalo rešiti zakonom, a ne Uputstvom za sprovođenje izbora koje se menja uoči svakih novih izbora i služi za uspešno tehničko sprovođenje izbora.

Pristupačnost glasanja je suštinski važna za ostvarivanje prava glasa za OSI, a ne tehničko pitanje. Isto tako, fiksiranje biračkih mesta (a ne njihov odabir prilikom svakih izbora), učinio bi intervencije u pristupačnost objekata smislenijim i održivijim.

Dobar primer praktične primene procedura

Velika Britanija ima praksu obavezne ocene pristupačnosti biračkih mesta na svakih pet godina. U praksi, ova provera se odvija pre održavanja svakih izbora (čak i ako je između dva ciklusa prošlo manje od pet godina). Ova zemlja ima politiku tzv. fiksiranih biračkih mesta, koja se ne menjaju za svaki izborni ciklus. Isto važi i za osoblje za sprovođenje izbora, koji su profesionalci u sprovođenju i razumevanju izbornih pravila - pa i pravila o pristupačnosti. Takođe, u državnom budžetu su odvojena sredstva za ulaganje u pristupačnost i prilagođavanje biračkih mesta, ukoliko je nekom objektu potrebno ovakvo prilagođavanje.

U urbanim sredinama se nekoliko biračkih mesta nalazi u istoj zgradi, najčešće u zgradama škola ili opština. Prilaz tim zgradama i ulaz u njih moraju da budu pristupačni već na narednim izborima. Ovo treba da bude jasno navedeno kao striktan standardni minimalni uslov za izbor biračkih mesta. Pristupačnost svakog pojedinačnog biračkog mesta unutar objekata moraće postepeno da se unapređuje, kako bi i ona postala potpuno pristupačna u narednih nekoliko izbornih ciklusa. To podrazumeva usvajanje i sprovođenje detaljnih akcionih planova za ulaganje u pristupačnost između izbora koji moraju da urade lokalne samouprave. Takođe, potrebno je da se uloži napor u jačanje kapaciteta lokalnih samouprava i nadležnog ministarstva za lokalnu samoupravu za ocenu

pristupačnosti javnih objekata, što se može učiniti i u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom.

Veliki problem fizičke nepristupačnosti koji ograničava uključenost OSI na dan izbora, mora se rešavati odlučno ali i postepeno, kako bi se rešenje uskladilo sa lokalnim budžetima. Međurešenje bi moglo biti i ono gde bi OSI mogle da glasaju u najbližem pristupačnom biračkom mestu. Međutim, za ovako nešto bi bilo potrebno usvojiti politiku fiksiranih biračkih mesta, čija bi lista bila kontinuirano javno dostupna, zajedno sa informacijom o tome da li su ona pristupačna ili ne. Takođe, bilo bi potrebno omogućiti upis u birački spisak u pristupačnom biračkom mestu, tako što bi to postao legitiman osnov za glasanje van mesta prebivališta - slično kao što je to učinjeno za glasanje prema mestu boravišta. Ukoliko bi ovaj predlog bio usvojen, o njemu bi morale biti obavestene organizacije osoba sa invaliditetom, kako bi mogle da obaveste svoje članstvo o ovoj novoj mogućnosti. Nužna je i kampanja u medijima, kako bi se doprlo i do onih OSI koji nisu u udruženjima.

Predlog 1. Definicija fizičke pristupačnosti u uputstvu za sprovođenje izbora i/ili izbornom zakonu

Fizička pristupačnost biračkog mesta

Biračko mesto *je fizički pristupačno* osobama sa invaliditetom.

Obaveznim elementima pristupačnosti iz stava 1. se smatraju elementi koji se odnose na pristupačnost za savladavanje visinskih razlika i pristupačnosti kretanja i boravka u prostoru objekta za javno korišćenje shodno propisima o tehničkim standardima za nesmetano kretanje osoba sa invaliditetom, dece i starih osoba, a posebno:

- 1) Pristupačnost prilaza do objekta, uključujući površine bez stepenica ili sa pristupačnim rampama (kosim ravnima) ne većim od 8% i rukohvatom sa strane;
- 2) Postojanje podiznih platformi sa odgovarajućim zaštitnim rukohvatima sa strane;
- 3) Pristupačan lift, čija širina vrata nije manja od 80 cm, a dubina najmanje 140 cm;
- 4) Kretanje bez prepreka unutar objekta u kome se odvija glasanje i samom glasačkom mestu;
- 5) Visina stolova za registraciju i glasanje do 70 cm;
- 6) Glasačka kutija postavljena na maksimalnoj visini od 70 cm.

Definisanje fizičke pristupačnosti na jasan i nedvosmislen način bi bilo u skladu sa članom 29. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom koja obavezuje Srbiju da obezbedi u potpunosti pristupačan izborni proces i članovima 13. i 16. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom koji propisuje zabranu diskriminacije u pristupu javnim objektima i obavezi vršenja neophodnih tehničkih adaptacija.

2.2 Komunikacijska i informaciona pristupačnost biračkih mesta i biračkog procesa

Pristupačnost za osobe sa senzornim invaliditetom (slepe i slabovide osobe, gluve i nagluve osobe) i za osobe sa mentalnim teškoćama nije utvrđivana na uzorku iz 2016. godine. Međutim, odsustvo posebnih mera koje bi premostile prepreke u samostalnom korišćenju biračkog prava za ove građane i građanke nas upućuje na zaključak da su biračka mesta nepristupačna i za osobe sa senzornim i intelektualnim invaliditetom.

Potrebno je obezbediti odgovarajuća pomagala na svakom biračkom mestu za slepe i slabovide osobe, kao i da pisana uputstva o proceduri na biračkom mestu za gluve i nagluve osobe.

U periodu koji prethodi izbornom danu, potrebno je da osobama sa invaliditetom budu lako dostupna jednostavno artikulisana izborna pravila, i da izborni programi političkih partija budu pristupačni, odnosno da glavne poruke budu prevedene na lako razumljiv jezik (eng. easy read) za osobe sa mentalnim teškoćama. Ovo se može učiniti u posebnom odeljku internet prezentacije Republičke izborne komisije i u medijima sa nacionalnom pokrivenošću.

Bez ovih posebnih mera za uključivanje osoba sa senzornim invaliditetom i osoba sa mentalnim teškoćama, jasno je da uključivanje u izborni proces nije moguće.

Komunikacijska i informaciona pristupačnost - predložene promene

Prvi koraci ka pristupačnosti izbornog procesa osobama sa senzornim i intelektualnim invaliditetom bi bila u skladu sa ustavnom i zakonskim obavezama o uvođenju posebnih mera za otklanjanje suštinske neravnopravnosti građana. Ona bi uključivala uspostavljanje pravila o:

- Obaveznom primerku glasačkog listića štampanog velikim fontom, npr. arial black 36 koji će biti istaknut na svakom biračkom mestu. Ovakav listić slabovidim osobama olakšava snalaženje na "pravom" glasačkom listiću.
- Uvođenju podrške za samostalno glasanje, kao što je višekratno taktilno pomagalo za glasanje slepih i slabovidih osoba, koje je dostupno na svakom biračkom mestu.

- Kreiranju i promovisanju kratkog, jednostavnog i razumljivog vodiča kroz izborni proces koji je lako dostupan tokom izborne kampanje i na biračkom mestu, a koji bi bilo potrebno učiniti dostupnim kako online, tako i dostaviti svim domaćinstvima (jer i dalje postoji oko 35% domaćinstava koja ne koriste internet¹¹). Ovo bi omogućilo bolju komunikaciju gluhih i nagluhih osoba sa onima koji sprovode izbore i omogućilo razumevanje izbornih pravila osobama sa intelektualnim teškoćama. Ovo bi takođe koristilo i osobama koje nisu osobe sa invaliditetom, ali nisu dovoljno upoznate sa tokom i pravilima izbornog procesa.
- Kreiranju i promovisanju kratkog, jednostavnog vodiča na lako razumljivom jeziku kroz izborne programe i poruke političkih partija/kandidata koji učestvuju na izborima. Ovaj vodič služi da obavesti osobe sa mentalnim invaliditetom i da im pomogne u donošenju odluka u izbornom procesu.

Obaveza štampanja uzorka listića velikog fonta, izrade taktinog pomagala i vodiča na lako razumljivom jeziku može biti uspostavljena Uputstvom za sprovođenje izbora, dodavanjem ova dva predmeta u izborni materijal koji Republička izborna komisija dostavlja biračkim odborima (dopuna člana 62. Uputstva).

¹¹ <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>

Vodič kroz izborni proces i izborne programe može da sačini posebna radna grupa, kako to omogućava Poslovnik Republičke izborne komisije¹². U ovom poslu značajnu podršku mogu pružiti i organizacije osoba sa invaliditetom. U skladu sa istim Poslovnikom, Vodič kroz izborni proces treba da bude dostupan na internet stranici Komisije.¹³

Dobri primeri

Velika Britanija je uzor za korišćenje listića velikog fonta, taktalnog pomagala, kao i razumljivih vodiča¹⁴. Izborna komisija uključuje udruženja građana osoba sa invaliditetom u pozive OSI da se registruju za glasanje (upis u birački spisak se ne odvija automatski), a udruženja su aktivno uključena u izborni proces i kroz pružanje ekspertize u izradi oba vodiča. Izborna komisija Velike Britanije ima i otvorenu telefonsku liniju i dostupnu elektronsku adresu na koju mogu biti upućena sva pitanja koja se tiču izbornog procesa, pa i pristupačnosti.¹⁵

2.3 Glasanje van biračkog mesta

2.3.1 Glasanje od kuće

Jedna od postojećih posebnih mera za ostvarivanje prava glasa u domaćem izbornom pravu je glasanje van biračkog mesta za

¹² Član 8 - radi proučavanja pojedinih pitanja iz svog delokruga, izrade predloga akata, izveštaja i drugih dokumenata, kao i obavljanja pojedinih izbornih radnji, Komisija može da obrazuje radne grupe iz reda svojih članova.

¹³ Član 35 Poslovnika Republičke izborne komisije

¹⁴ Dostupno na: http://www.electoralcommission.org.uk/data/assets/pdf_file/0019/150346/Easy-read-guide-voting-EW.pdf, http://www.electoralcommission.org.uk/data/assets/pdf_file/0003/180633/2014.035-GMV-easy-guide-Signed-off-version.pdf i http://www.electoralcommission.org.uk/data/assets/pdf_file/0007/207169/Mencap-And-EC-Guide-to-EU-Ref-GB.pdf

¹⁵ Dostupno na: <http://www.electoralcommission.org.uk/contact-us>

"nemoćna i sprečena lica"¹⁶ (glasanje od kuće). Uprkos potrebi, ovu mogućnost koristi veoma mali broj birača - prema procenama i dostupnim podacima, samo oko 2% izašlih na glasanje. U razgovorima sa osobama sa invaliditetom širom Srbije smo saznali da postoji nekoliko razloga za ovako nizak procenat iskorišćenosti ovog prava. Pravila prijavljivanja za glasanje od kuće sadrže administrativne prepreke, nejasnoće i manjkavosti.

Pre svega, nedostaje precizna procedura za prijavu glasanja od kuće. Birač koji želi, a nije u stanju da glasa na biračkom mestu, mora da obavesti birački odbor najkasnije do 11 časova na dan glasanja da želi da glasa¹⁷. Neka biračka mesta zahtevaju prijavu ličnim dolaskom, sa ličnom kartom, čime je obesmišljena namera i potreba glasanja od kuće. Druga biračka mesta dozvoljavaju da prijavu podnesu članovi porodice ili prijatelji sa ličnim dokumentom osobe koja je sprečena da glasa na biračkom mestu. Treća opet dozvoljavaju prijavu telefonom, ali je retko gde odgovarajući broj telefona lako dostupan, pa je neophodno i dodatno istraživanje. Na taj način se broj osoba koje koriste pravo da glasaju od kuće smanjuje na one najmotivisanije i najupornije, iako je namera zakonodavca bila da ova mera olakša pristup građankama i građanima koji ispunjavaju uslove za glasanje od kuće.

Sledeća poteškoća tiče se zakonske odrednice¹⁸ da se prijavljivanje za glasanje od kuće može učiniti samo do 11h na dan glasanja. Iskustvo nam pokazuje da je to isuviše restriktivno i da u praksi služi isključivanju glasača, koji onda odustaju od glasanja - pogotovo ako do propisanog vremena ne uspeju da istraže način na koji mogu da se prijave za glasanje.

¹⁶ Ovo je postojeća zakonska terminologija koja je neadekvatna i diskriminatorska. Potrebno je koristiti drugačije termine, u skladu sa drugim zakonskim rešenjima, poput osobe sa invaliditetom ili osobe koje su iz ozbiljnih i opravdanih razloga sprečene da glasaju u biračkom mestu

¹⁷ Član 26. Pravila o radu biračkih odbora za koordinisano sprovođenje izbora za narodne poslanike Narodne Skupštine i izbora za odbornike skupština jedinica lokalne samouprave raspisanih za 24. april 2016. godine

¹⁸ Član 72a zakona o izboru narodnih poslanika

Glasanje van biračkog mesta - predložene promene

Pre svega je neophodno da se preciziraju proceduralni koraci i rokovi za glasanje od kuće izmenom Zakona o izboru narodnih poslanika, tako da osobama sa invaliditetom olakšaju korišćenje izbornog prava.

Predlog 2. Izmena Zakona o izboru narodnih poslanika

Član 72a se menja i glasi:

"Birač koji nije u mogućnosti da glasa na biračkom mestu (osobe sa invaliditetom ili osobe koje su iz ozbiljnih i opravdanih razloga sprečene da glasaju u biračkom mestu) može, najkasnije do 17 časova na dan glasanja, obavestiti birački odbor o tome da želi da glasa.

Obaveštenje biračkom odboru iz stava 1. upućuje se na telefonske brojeve biračkih odbora dostupne na internet prezentaciji Republičke izborne komisije ili prijavom biračkom odboru na biračkom mestu.

Obaveštenje iz stava 2. može uputiti birač koji želi da glasa ili njegov pomagač, uz navođenje identifikacionih podataka birača.

Tri člana biračkog odbora u proširenom sastavu biračkog odbora koji su predstavnici podnosilaca tri različite izborne liste koje odredi birački odbor odlaze kod takvog birača, utvrđuju njegov identitet i predaju mu službenu kovertu, overeni glasački listić, zbirnu izbornu listu, potvrdu o biračkom pravu i poseban koverat za popunjeni glasački listić, upoznaju ga sa načinom glasanja, pa napuštaju prostoriju u kojoj birač glasa.

Pošto glasa, birač potpisuje potvrdu o biračkom pravu, presavija glasački listić i stavlja ga u poseban koverat koji prisutni članovi biračkog odbora pred njim pečate žigom na pečatnom vosku, posle čega stavljaju u službeni koverat potpisanu potvrdu o biračkom pravu i poseban koverat u kome se nalazi glasački listić.

Po povratku na biračko mesto, članovi biračkog odbora odmah predaju ostalim članovima biračkog odbora službeni koverat, koji birački odbor otvara, na osnovu potpisane potvrde o biračkom pravu zaokružuje redni broj pod kojim je birač upisan u izvodu iz biračkog spiska i na kraju otvara zapečaćeni koverat iz koga vadi presavijeni glasački listić i tako ga ubacuje u glasačku kutiju da se ne vidi za koga je birač glasao.

Ako u službenom kovertu nema potpisane potvrde o biračkom pravu, smatra se da birač nije glasao."

Napomena: iako smo upoznati sa argumentacijom da **birački** odbori nemaju dovoljno kapaciteta da primaju prijave za glasanje **van biračkog** mesta nakon 11h, smatramo da ovakvi argumenti nisu dovoljno ubedljivi. **Biračka** mesta imaju od 100 do najviše 2500 **birača**. Prema **postojećim** podacima, samo 2% **građana prosečno** glasa van **biračkog** mesta, što je u proseku od 2 do najviše 50 **birača** po **biračkom** mestu.

Takođe smatramo da Republička izborna komisija, čak i uz postojeće zakonsko pravilo (o prijavi glasanja van biračkog mesta najkasnije do 11h na izborni dan) svojim uputstvom može omogućiti prijave glasanja van biračkog mesta i prethodnih (jednog ili više) dana, a koji prethode izbornom danu. Zakon nije ograničio početak, već samo poslednji trenutak u kome se prijava može izvršiti. Ona bi se mogla učiniti i opštinskim/gradskim izbornim komisijama koje zasedaju u danima pre održavanja izbora, a ne isključivo biračkim odborima. U skladu sa tim predlažemo izmenu Uputstva za sprovođenje izbora.

Predlog 3. Izmena Uputstva za sprovođenje izbora

Član 26. menja se i glasi:

- 1) Birač koji nije u stanju da glasa na biračkom mestu obaveštava birački odbor najkasnije do 11,00 časova na dan glasanja, da želi da glasa. *Prijava se može podneti i izbornoj komisiji jedinice lokalne samouprave (alternativno: Republičkoj izbornoj komisiji) u radnoj nedelji koja prethodi danu izbora, a koja prijave dostavlja biračkim odborima najkasnije do 11,00 časova na dan glasanja.*
Obaveštenje biračkom odboru i izbornoj komisiji jedinice lokalne samouprave (alternativno: Republičkoj izbornoj komisiji) iz stava 1 upućuje se na telefonske brojeve dostupne na internet prezentaciji Republičke izborne komisije ili prijavom biračkom odboru na biračkom mestu, na izborni dan.
- 2) Pošto utvrdi da je takvo lice upisano u najmanje jedan izvod iz biračkog spiska, predsednik biračkog odbora zadužuje tri člana biračkog odbora u proširenom sastavu, koji su predstavnici podnosilaca tri različite izborne liste (poverenici biračkog odbora) da sprovedu glasanje van biračkog mesta.
- 3) Pre odlaska kod birača, birački odbor mora da obezbedi da se biraču ponese onoliko potvrda o izbornom pravu na koliko izbora taj birač ima pravo da glasa. Nije dovoljno da birač potpiše samo jednu potvrdu o izbornom pravu za glasanje van biračkog mesta, ukoliko treba da glasa i na parlamentarnim i na lokalnim izborima.
- 4) Poverenici biračkog odbora odlaze kod birača, utvrđuju njegov identitet i vrše proveru UV lampom.

- 5) Potom poverenici biračkog odbora predaju službeni koverat u kojem se nalaze: glasački listići, zbirne izborne liste, potvrde o izbornom pravu za glasanje van biračkog mesta (za parlamentarne izbore Obrazac NPRS- 10/16, a za lokalne i pokrajinske obrazac koji propisuju izborne komisije koje sprovode te izbore) i posebne koverte u koje će biti stavljeni popunjeni glasački listići.
- 6) Nakon toga, poverenici biračkog odbora specijalnim sprejom obeležavaju prst birača, na način utvrđen članom 22. ovih pravila.

2.3 2 Glasanje poštom

Mnoge zemlje omogućavaju svojim biračima da glasaju poštom, poštujući slobodnu volju birača u vezi sa načinom glasanja. Druge zemlje uvode određene restrikcije u vezi sa situacijama u kojima je to dozvoljeno, što je i naš predlog za domaće rešenje. Ovaj bi način rasteretio biračke odbore dela terenskog posla u vezi sa glasanjem od kuće. Pored toga, na ovaj bi se način u izborni proces lakše uključile osobe koje se nalaze na bolničkom lečenju ili van mesta stanovanja na izborni dan. Sprečene građanke i građani koji unapred znaju za svoju sprečenost treba da imaju mogućnost da sigurno i na vreme upute svoje glasove Republičkoj izbornoj komisiji.

Glasanje poštom - predložene promene

Ovo rešenje zahteva zakonsku promenu (dopuna Zakona o izboru narodnih poslanika), kao i dodatnu razradu podzakonskim aktima RIK.

Predlog 4. Dopuna Zakona o izboru narodnih poslanika**Zahtev za glasanje poštom**

Birač koji nije u mogućnosti da glasa na biračkom mestu (*osoba sa invaliditetom ili osoba koja je iz ozbiljnih i opravdanih razloga sprečena da glasa u biračkom mestu*) može pisanim putem zahtevati od Republičke izborne komisije da glasa poštom.

Zahtev iz stava 1. upućuje se Republičkoj izbornoj komisiji u roku od 30 dana od raspisivanja izbora.

Birač Republičkoj izbornoj komisiji dostavlja svoje lične podatke, dokaz o sprečenosti glasanja na biračkom mestu i svojeručni potpis.

Republička izborna komisija donosi rešenje o osnovanosti zahteva u roku od 48 časova od časa prijema zahteva birača.

Republička izborna komisija u roku od tri dana od donošenja rešenja o osnovanosti zahteva ovaj podatak dostavlja Ministarstvu nadležnom za poslove uprave koje ovaj podatak upisuje u Jedinstveni birački spisak.

Glasanje poštom

Republička izborna komisija biraču kojem je usvojen zahtev za glasanjem poštom dostavlja glasački listić, uputstvo za glasanje i izjavu kojom birač potvrđuje da je lično i tajno glasao.

Rok za dostavljanje glasačkog listića Republičkoj izbornoj komisiji je sedam dana od dostavljanja glasačkog listića biraču.

Glasovi putem pošte se otvaraju pri utvrđivanju izbornih rezultata i o njima se sačinjava poseban zapisnik.

2.3.3 Glasanje prema mestu prebivališta/ boravišta

Prema pravilu, glasač može da glasa u mestu svog prebivališta, a samo izuzetno u mestu boravišta¹⁹. Važno je naglasiti da mnoge osobe sa invaliditetom borave u ustanovama koje se nalaze van mesta njihovog prebivališta.

Prevoz do mesta gde mogu da glasaju, osobama sa invaliditetom predstavlja moguću zdravstvenu komplikaciju ili nepremostiv trošak. Potrebno je i prisustvo pratioca ili asistenta, a mali broj osoba sa invaliditetom može potpuno samostalno da odlučuje o svom kretanju, jer zavise od osoba koje im pružaju podršku, osim onih koji imaju svoje personalne asistente. Glasanje prema mestu boravišta zahteva mnogo utrošenog vremena na administrativne poslove prijavljivanja i odjavljivanja, koji opet podrazumevaju dodatne troškove i često zavise od prevoznih sredstava koja nisu pristupačna.

Glasanje prema mestu prebivališta/ boravišta - predložene promene

Glasanje prema mestu boravka, a ne boravišta u smislu Zakona o prebivalištu i boravištu građana, treba da se uredi u skladu sa načelom nediskriminacije. Potrebno je da Republička izborna komisija svojim Uputstvom odredi biračka mesta unutar rezidencijalnih ustanova u kojima borave OSI. Za ovo rešenje već postoji presedan unutar zavoda za izvršenje zavodskih sankcija i biračka mesta u inostranstvu. Predlažemo da definicija rezidencijalne ustanove uključi domski smeštaj, u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti²⁰ i Zakonom o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama²¹, psihijatrijske ustanove u koje su obavezno upućeni bolesnici u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti²² i ustanove za izvršenje mera bezbednosti

¹⁹ Član 15. Zakona o jedinstvenom biračkom spisku

²⁰ "Sl. glasnik RS", br. 24/20110

²¹ "Sl. glasnik RS", br. 45/2013

²² "Sl. glasnik RS", br. 107/2005, 72/2009-dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 – dr zakon, 93/2014, 96/2015 i 106/2015

obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u skladu sa Krivičnim zakonikom²³.

Ovaj je predlog u skladu sa drugim rešenjima Upustva i uključuje osobe sa pravom glasa koje su do sada bile isključene iz sistema glasanja, a koje istovremeno nisu u mogućnosti da svoje biračko pravo ostvare glasanjem redovnim putem - u mestu prebivališta ili boravišta. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, samo u ustanovama socijalne zaštite je smešteno oko 15.000 građanki i građana.

Predlog 5. Glasanje u rezidencijalnim ustanovama u Uputstvu za sprovođenje izbora

Predlažemo sledeće izmene Uputstva:

Član 45, stav 3. se menja i glasi:

"(3) Biračka mesta unutar zavoda za izvršenje zavodskih sankcija određuju se na predlog Ministarstva pravde, *biračka mesta u inostranstvu određuju se na predlog Ministarstva spoljnih poslova, biračka mesta unutar rezidencijalnih ustanova određuju se na predlog Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja* i dostavljaju se Republičkoj izbornoj komisiji najkasnije."

U članu 45, dodaje se stav 5. koji glasi:

„(5) Rezidencijalnim ustanovama iz stava 3. ovog člana smatra se domski smeštaj, u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti ("Sl. glasnik RS", br. 24/2011), psihijatrijske ustanove u koje su obavezno upućeni bolesnici u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti ("Sl. glasnik RS", br. 107/2005, 72/2009-dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013-dr. zakon, 93/2014, 96/2015 i 106/2015) i ustanove za izvršenje mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u skladu sa Krivičnim zakonikom

²³ "Sl. glasnik RS", br. 58/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014

("Sl. glasnik RS", br. 58/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014)."

U članu 47, stav 3. se menja i glasi:

"(3) U izuzetnim slučajevima, može se odrediti biračko mesto i za manje od 100 birača:

1) u rezidencijalnim ustanovama u skladu sa članom 45, stav 3. Uputstva

2) ako bi, zbog prostorne udaljenosti ili nepovoljnog geografskog položaja, stanovnicima tog mesta glasanje na drugom biračkom mestu bilo znatno otežano."

U članu 52, dodaje se stav 3. koji glasi:

"(3) Izuzetno od člana 1. birač može podneti zahtev da se u birački spisak upiše podatak da će na predstojećim izborima za narodne poslanike glasati u rezidencijalnoj ustanovi u kojoj boravi, bez obzira na to da li u njoj ima prijavljeno boravište."

2.4 Uključivanje osoba sa intelektualnim invaliditetom u izborni proces

Osobe sa invaliditetom uživaju formalnu ravnopravnost u izbornom i sa njim povezanim procesima, izuzev osoba lišenih poslovne sposobnosti. Konvencija o pravima OSI navodi da svaki punoletni građanin i građanka imaju pravo glasa pod jednakim uslovima. Komitet je izrazio zabrinutost u vezi sa zakonima nekih zemalja članica koj dopuštaju da ovo pravo bude ograničeno ili uskraćeno osobama sa intelektualnim invaliditetom ukoliko se radi o osobama kojima je oduzeta poslovna sposobnost. Zemlje članice EU dele se u tri grupe po ovom pitanju²⁴: prvu grupu čine zemlje u kojima je omogućeno puno učešće OSI uključujući i osobe sa intelektualnim i

²⁴ <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/political-participation/legal-capacity>

psihosocijalnim invaliditetom. Tu spada sedam zemalja EU: Austrija, Hrvatska, Italija, Letonija, Holandija, Švedska i Ujedinjeno kraljevstvo.

Venecijanska komisija (Evropska komisija za demokratiju kroz zakon) je 19. decembra 2011. godine izmenila Interpretativnu deklaraciju Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima o učešću osoba sa invaliditetom na izborima.²⁵ Dok je prethodni tekst²⁶ dozvoljavao izuzetke na osnovu mentalnih smetnji, revidirani tekst je usklađen sa članom 29. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom tako da sada glasi:

"Univerzalno pravo glasa je osnovni princip evropskog izbornog nasleđa. Osobe sa invaliditetom ne mogu biti diskriminisane u tom smislu, shodno članu 29. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom i praksom Evropskog suda za ljudska prava."²⁷

Drugu grupu čine zemlje u kojima je ovo pravo uslovljeno sudskom ili medicinskom odlukom, na primer Mađarska i Slovenija. Najzad, 15 zemalja isključuje osobe lišene poslovne sposobnosti iz izbornog procesa. U ovu grupu spadaju Belgija, Bugarska, Češka, Grčka, Kipar, Danska, Estonija, Nemačka, Litvanija, Luksemburg, Malta, Poljska, Portugal, Rumunija i Slovačka. Međutim, proces lišavanja poslovne sposobnosti u ovim zemljama je restriktivan i podložan višestrukim kontrolama, što u Srbiji nije slučaj.

²⁵ <http://mdac.org/sites/mdac.org/files/CDL-AD%282011%29045-e.pdf>, pristupljeno 26.10.2016. godine

²⁶ "No person with a disability can be excluded from the right to vote or to stand for election on the basis of her/his physical and/or mental disability unless the deprivation of the right to vote and to be elected is imposed by an individual decision of a court of law because of proven mental disability."

²⁷ European Court of Human Rights, case of Kiss v. Hungary, application No. 38832/06, judgment 20 May 2010. See in particular par. 43-44, with a reference to Article 29 of the UN Convention.

Uključivanje osoba sa intelektualnim invaliditetom u izborni proces - predložene promene

Predlažemo da Republika Srbija sledi primer zemalja u kojima je omogućeno puno učešće OSI. Za to je potrebno priznavanje biračkog prava svim punoletnim građanima, a ne samo onima koji poseduju punu poslovnu sposobnost. Za ovakvu promenu je potrebno promeniti Ustav, a na ovako nešto se Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom obavezala i Srbija.

Komiteta UN za prava osoba sa invaliditetom je na osnovu inicijalnog izveštaja Srbije²⁸ u septembru 2015. godine uputio pitanja Srbiji, a koja se tiču primene člana 29. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom:

Molimo Vas da obavestite Komitet o zakonodavstvu i relevantnoj praksi u pružanju alternativnog glasanja, posebno Brajevom pismu i lako čitljivog formata. Molimo Vas da obavestite Komitet o informacijama koje se prezentuju u masovnim medijima tokom izbora, posebno za gluve i nagluve osobe. Dalje obavestiti Komitet o preduzetim koracima da se povrati pravo glasa za sve osobe sa invaliditetom pod starateljstvom.

Nakon dobijenih odgovora i prikupljenih informacija, u maju 2016. Komitet je uputio sledeće preporuke za unapređenje položaja OSI:

Učešće u političkom i javnom životu (član 29.)

59. Komitet je zabrinut zbog isključivanja osoba sa invaliditetom iz javnog života, pogotovo žena sa invaliditetom i osoba sa invaliditetom romske nacionalnosti.

²⁸ Videti detaljnije na http://www.cilsrbija.org/ebib/201604170801708.02_lista_pitanja_za_srbiju.pdf

60. Komitet preporučuje državi članici da uloži veće napore u dovođenju osoba sa invaliditetom na položaje izabranih predstavnika i javnih funkcija. Takođe preporučuje da država članica obezbedi da osobe sa invaliditetom budu uključene u predstojeće izbore i da im bude omogućen pristup biralištima i materijalima iz kampanje.

Jednako priznanje lica pred zakonom (član 12.)

21. Komitet je zabrinut zbog diskvalifikacije i režima starateljstva, što je u suprotnosti sa Konvencijom i Opštom preporukom broj 1 Komiteta u vezi sa jednakim priznanjem pred zakonom (iz 2014. godine). Zabrinut je zbog nepostojanja transparentne i delotvorne zaštite i pravnog leka. Komitet je posebno zabrinut zbog uskraćivanja prava na brak i glasanje.

Predlozi koje upućuje Tim projekta Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u Srbiji uz podršku Radne grupe za izborne reforme su potpuno skladu sa preporukama Komiteta UN za prava osoba sa invaliditetom²⁹.

Predlog 6. Izorno pravo za sve punoletne građane

Član 52. Ustava treba da glasi:

Izorno pravo Član 52.

Svaki punoletan državljanin Republike Srbije ima pravo da bira i da bude biran.

Izorno pravo je opšte i jednako, izbori su slobodni i neposredni, a glasanje je tajno i lično.

Izorno pravo uživa pravnu zaštitu u skladu sa zakonom i ne može biti ograničeno niti uskraćeno na osnovu ličnog svojstva.

²⁹ Videti preporuke na http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/pdf/konvencije/Zakljucna_zap_a%C5%BEanja_Komiteta_za_prava_osoba_sa_invaliditetom_srb.pdf

Komitet za sprovođenje Konvencije je poslednji put u septembru 2015. godine postavio pitanje o tome šta je država učinila da smanji broj ljudi pod starateljstvom (i usmeri ih na sistem podrške za donošenje odluka), a pogotovo šta je učinjeno na ovom pitanju pri ostvarivanju prava na stupanje u brak i biračkog prava. Odgovarajući pred komitetom na ovo pitanje, predstavnici Srbije su obećali da će postojeći sistem oduzimanja poslovne sposobnosti u najskorijem roku biti promenjen.

2.5 Informisanje o izbornom procesu

Prepreke koje stoje na putu odluke o izlasku na izbore ili kandidovanju osoba sa invaliditetom su dobro opisane u zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom kao "faktičko onemogućavanje ili znatno otežavanje ostvarenja prava". Isključenost dobro ilustruje činjenica da je, uprkos zastupljenosti OSI u stanovništvu, prva korisnica kolica³⁰ izabrana u najviše predstavničko telo Srbije tek 2007. godine. U postojećem sazivu opet imamo jednu osobu sa invaliditetom u Narodnoj skupštini, takođe korisnicu kolica³¹.

Pored toga, osobama sa invaliditetom je znatno otežano, a vrlo često i onemogućeno da se informišu o izborima i izbornim programima. Ovo se dešava uprkos činjenici da postoji univerzalno ustavno pravo³² na istinito, potpuno i blagovremeno informisanje o pitanjima od javnog značaja. Sredstva javnog obaveštavanja su dužna da to pravo poštuju i da se na njega obaziru u svojim programima i pisanju.

³⁰ Gordana Rajkov

³¹ Ljupka Mihajlovska

³² Član 51. Ustava

Informisanje o izbornom procesu - predložene promene

Na putu otklanjanja prepreka u informisanju potrebno je precizirati odredbe Zakona o elektronskim medijima u delu koji se odnosi na obaveštavanje osoba sa invaliditetom i to tako da bude jasno da tehnički i finansijski uslovi medija ne mogu biti prepreka pravu na obaveštavanje o pitanjima od javnog značaja. Ovo može biti od važnosti za dostupnost drugih programa, poput zabavnih ili sportskih, ali ne za pravo na obaveštavanje o pitanjima od javnog značaja.

Predlog 7. Dostupnost medijskog programa o pitanjima od javnog značaja

Član 52. Zakona o elektronskim medijima bi trebalo da se menja i glasi:

Zaštita prava osoba sa invaliditetom

Član 52.

Pružalac medijske usluge je dužan da svoj program i sadržaj učini dostupnim slepim, slabovidim, gluvim i nagluvim osobama.

Dostupnost iz člana 1. ovog člana se odnosi na obaveštenja o pitanjima od javnog značaja.

Regulator podstiče pružaoca medijske usluge da svoj program i sadržaj učini dostupnim osobama iz stava 1. ovog člana.

Potrebno je izmeniti i Opšte obavezujuće uputstvo emiterima radi omogućavanja nesmetanog informisanja gledalaca sa oštećenim sluhom u toku predizborne kampanje ("Sl. glasnik RS", br.10/2014), odnosno ove predloge ugraditi u novi Pravilnik koji bi trebalo da zameni važeće Uputstvo i čije je usvajanje Regulatorno telo za elektronske medije najavilo za 2016. godinu. Kako novi predlog još uvek nije javno dostupan, potrebne izmene ćemo predstaviti kao izmene još uvek važećeg Opšteg obavezujućeg uputstva.

U važećem uputstvu se koristi izraz koji nedovoljno dobro opisuje korisnike Uputstva, upućujući na to da su u pitanju osobe koje imaju oštećen sluh u nekoj meri. Ovo može uključivati i osobe koje imaju trenutna i prolazna oštećenja sluha. Međutim, najbrojniji korisnici posebnih mera iz Uputstva su osobe koje su u potpunosti

ili delimično gluve (nagluve) i koje se ne mogu informisati o izbornoj kampanji ukoliko se ne primenjuju posebne mere iz uputstva. Treba da se sistematično i dosledno koristi termin "gluvi i nagluvi" jer ovaj termin na bolji način opisuje neophodnost uvođenja posebnih mera u informisanju, što je u skladu sa zabranom diskriminacije i pravom na obaveštenost (članovi 21. i 51. Ustava Srbije). Takođe, potrebno je definisati pojam predizbornog programa, što je preduslov efektivnosti pravila Uputstva.

Predlog 8. Dostupnost medijskog programa na znakovnom jeziku u izornoj kampanji

U nazivu Uputstva i dalje u tekstu Uputstva reči "gledaoci sa oštećenim sluhom" zamenjuju rečima "*gluvih i nagluvih gledalaca*".

U članu 2. Uputstva se brišu reči "izuzev sadržaja predizbornih oglasnih poruka".

U članu 2. Uputstva se dodaje stav 2. koji glasi:

"Predizbornim programom iz stava 1. ovog člana se smatraju informativne emisije, posebne predizborne emisije i predizborni program, debate kandidata, oglasne predizborne poruke i predizborni zakupljeni termini, kao i drugi program koji tematski obrađuju izbore, izborne poruke i predstavljanje kandidata i političkih stranaka".

Nije prihvatljivo ograničavanje prava na obaveštenost gluvih i nagluvih osoba tako da su im dostupni samo određeni sadržaji programa i sadržaji koji nisu oglašeni u predizbornoj kampanji. Činjenica da je neki predizborni program komercijalan, odnosno plaćen, ne može uticati na ograničenje prava na obaveštenost osoba sa invaliditetom. Isto važi i za tehničke i finansijske uslove emitera da svoj program učine dostupnim osobama sa invaliditetom. Takvo ograničenje ne dozvoljava Ustav. Takođe, ljudska i manjinska prava mogu biti ograničena samo zakonom (član 20. Ustava Srbije), a ne i podzakonskim aktom.

Član 3. se menja i glasi:

"Komercijalni emiter, koji svoj program emituje na području cele Republike Srbije, dužan je da celokupni sadržaj predizbornog programa učini dostupnim gluvim ili nagluvim gledaocima posredstvom korišćenja titlova ili srpskog znakovnog jezika."

Predložene izmene su korektnije definicije znakovnog jezika i tumača za znakovni jezik, a takođe su i u skladu i sa definicijom znakovnog jezika iz Zakona o upotrebi znakovnog jezika ("Sl. glasnik RS", br.38/2015) koji je donet nakon usvajanja Uputstva iz 2014. godine.

Član 5. se menja i glasi:

"Znakovni jezik je prirodni oblik komunikacije gluvih i nagluvih osoba koji ima svoja jezička svojstva, uključujući gramatičke funkcije, fonologiju, morfologiju i sintaksu."

Odeljak 6.2.2. se menja i glasi:

"Tumač za znakovni jezik je lice koje je, u skladu sa zakonom, steklo stručne kompetencije za obavljanje poslova tumača za znakovni jezik, odnosno stručne kompetencije za prevođenje govornog jezika na znakovni jezik i znakovnog jezika na govorni jezik."

Potrebno je uskladiti veličinu slike namenjenu za tumača za znakovni jezik tako da ona iznosi najmanje 1/4 slike kako bi bilo moguće nesmetano pratiti sadržaj na znakovnom jeziku.

Odeljak 6.2.3. se menja i glasi:

"Prostor na ekranu namenjen tumaču za znakovni jezik koje putem znakovnog jezika prevodi programski sadržaj treba da bude smešten u donji desni ugao ekrana i ne treba da bude manji od 1/4 emitovane slike."

Izraz "lice koje interpretira" menja se u "tumač za znakovni jezik", u skladu sa Zakonom o upotrebi znakovnog jezika. Važno je da se istakne obavezu tumača da se pridržavaju etičkog kodeksa profesije.

Odeljak 6.2.4. se menja i glasi:

"Tumač za znakovni jezik se pridržava etičkog kodeksa profesije i primenjuje tehnike kojima će gluvim i naglupim gledaocima ukazati na to čiji se govor prevodi na znakovni jezik, kao i tehnike kojima će gledaočevu pažnju usmeriti na druge važne zvukove."

2.6 Podaci o broju izašlih osoba sa invaliditetom na izbore; politički posrednici kao uslov za priznavanje biračkog prava

Potrebno je primenjivati pravila iz postojećih Pravila o radu biračkih odbora (članovi 25. i 28.) kojima je propisano upisivanje u zapisnik broj birača koji su glasali uz pomoć ili van biračkog mesta. Isto tako, potrebno je pojedinačne evidencije sa biračkih mesta objediniti i učiniti javno dostupnim. Ovo bi omogućilo bolji uvid u broj osoba sa invaliditetom koji su iskoristili svoje biračko pravo i bolje planiranje javnih politika u oblasti izbornog prava.

Promene koje zahtevaju mnogo širu intervenciju od prethodno navedenih su one koje se odnose na otklanjanje prepreka, odnosno posrednika u korišćenju prava građana da budu birani. Ovde mislimo na mogućnost građana, pa i osoba sa invaliditetom, da se kandiduju na izborima samostalno, bez obaveze učlanjenja u stranku ili grupu građana - što je trenutni uslov za kandidovanje. Međutim, ovo je tema koja pogađa i osobe bez invaliditeta i zahteva sistematičnu intervenciju u izborni sistem.

Pojmovnik

Invalidnost - Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom navodi da invalidnost proističe iz interakcije osoba sa oštećenjima, sa barijerama u okruženju i barijerama koje se odražavaju u stavovima zajednice, a otežavaju puno i efektivno učešće osoba sa invaliditetom u društvu na osnovu jednakosti sa ostalim članovima tog društva;

Medicinski pristup (model) invalidnosti - sagledava invalidnost kao individualni problem, direktno prouzrokovan bolešću, povredom ili nekim drugim oštećenjem zdravlja i zbog toga zahteva medicinsku pomoć i negu koju pružaju profesionalci. Osnovni način rešavanja problema invalidnosti, prema ovom modelu, jeste lečenje, rehabilitacija i adaptacija individue na postojeće stanje, sagledavajući prirodu invalidnosti gotovo isključivo kao nešto što se odnosi na pojedinca i na njegove fizičke, senzorne ili intelektualne nedostatke odnosno oštećenja;

Socijalni pristup (model) invalidnosti - shvata probleme koje osobe sa invaliditetom imaju kao socijalno definisan i kreiran problem, kao proizvod socijalne organizacije i stavlja težište na barijere sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u svakodnevnom životu - kako kao pojedinci, tako i kao grupa;

Osobe sa invaliditetom - označava osobe sa urođenim ili stečenim fizičkim, senzornim, intelektualnim ili emocionalnim oštećenjem, koje usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju smanjene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ostvaruju pomenute aktivnosti uz upotrebu tehničkih pomagala ili uz službe podrške;

Sistem procene - kada je reč o proceni invalidnosti možemo razlikovati dva aspekta sistema procene: ekspertizu (stručni "nalaz i mišljenje") koja procenjuje "potrebe" i "odgovarajuće mere" i u funkciji je pružanja usluga osobama sa invaliditetom i

veštačenje koje je u funkciji procene "statusa invalidnosti" (vrste i stepena oštećenja i ograničenja) i u funkciji je "priznavanja prava" osobama sa invaliditetom (tzv. "kompenzatorna prava");

Pristupačnost - pristupačnost je rezultat primene tehničkih standarda u planiranju, projektovanju, građenju, rekonstrukciji, dogradnji i adaptaciji objekata i javnih površina, pomoću kojih se svim ljudima, bez obzira na njihove fizičke, senzorne i intelektualne karakteristike, ili godine starosti osigurava nesmetan pristup, kretanje, korišćenje usluga, boravak i rad;

Barijere/prepreke - fizičke, komunikacijske i/ili orijentacijske smetnje koje postoje u prostoru, a koja osobu može ometati i/ili sprečavati u nesmetanom pristupu, kretanju, boravku, primanju neke usluge i/ili radu. Barijere se mogu razvrstati na arhitektonske, informacijsko-komunikacijske i socijalno-ekonomske barijere (predrasude i nepristupačne usluge);

Pristup - koristi se kao širi pojam od pristupačnosti i tiče se slobode izbora da se uđe, pristupi, komunicira, dobije i pruži informacija; koristi usluga; i odnosi se na jednake mogućnosti da se koriste osnovna ljudska prava;

Diskriminacija - Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom diskriminaciju definiše kao sve oblike neopravdanog i nedozvoljenog pravljenja razlike i nejednakog postupanja, u smislu isključivanja, ograničavanja ili davanja prvenstva, bez obzira da li se oni vrše na otvoren ili prikriven način, prema licima ili grupama, kao i članovima njihovih porodica, ili njima bliskim licima a koje se zasniva na invaliditetu, ili iz razloga u vezi sa njim. Član 2. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom definiše diskriminaciju na osnovu invaliditeta kao svako pravljenje razlike, isključivanje ili ograničavanje po osnovu invaliditeta čiji cilj ili posledica jeste ograničavanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili provođenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u oblastima politike, ekonomije, socijalnih, kulturnih, građanskih i drugih prava;

Jednake mogućnosti - Standardna pravila UN za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom definiše termin "izjednačavanje mogućnosti" kao proces kojim različiti delovi društva i okoline, kao što su službe, delatnosti, informisanje i dokumentacija, postaju dostupni svima, posebno osobama sa invaliditetom;

Rodna ravnopravnost - podrazumeva da muškarac i žena imaju jednake uslove za ostvarivanje potpunih ljudskih prava i mogućnost da doprinesu nacionalnom, političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom napretku, kao i da podjednako uživaju koristi od tog napretka. Pored toga, uključuje obavezu Vlade da vodi politiku jednakih mogućnosti; da bliže definiše sadržaj načela ravnopravnosti u pojedinim oblastima društvenog života, posebno u sferi ekonomije i politike; ustanovljavanje mogućnosti preduzimanja mera afirmativne akcije radi otklanjanja faktičke neravnopravnosti; i zaštitu prava na ravnopravnost.

O projektu

Izrada Predloga omogućena je uz podršku američkog naroda i Američke agencije za međunarodni razvoj - USAID, u okviru projekta "Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u Srbiji" kojeg sprovode Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije i Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom Srbije.

Jedna od komponenti projekta je i unapređenje pristupačnosti izbornog procesa za osobe sa invaliditetom kroz aktivno učešće u reformi izbornog sistema i uspostavljanje saradnje sa političkim partijama, Republičkom izbornom komisijom, organizacijama civilnog društva i drugim telima koja razvijaju i sprovode mere koje doprinose pristupačnosti izbornog procesa.

Cilj ove komponente projekta je i da što veći broj osoba sa invaliditetom iskoristi svoje biračko pravo.

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

Korisni kontakti

Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije

web www.cilsrbija.org
email: office@cilsrbija.org
tel: +381(0)11 367 53 18

Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom Srbije

web www.noois.rs
email: nacionalna@mts.rs
tel: +381(0)11 241 43 28

Republička izborna komisija

web www.rik.parlament.gov.rs
email: rik@parlament.rs
izbori@parlament.rs
tel: +381(0)11 30 26 000
+381(0)11 30 26 100
+381(0)11 30 26 200